

наслідки: появу у процесі особи обвинуваченого, здійснення самого притягнення як багатоступеневого шестистапного акту, допит обвинуваченого. Тому, як і будь-яке рішення, постанова про притягнення як обвинуваченого повинна бути винесена своєчасно, тобто одразу після того, як будуть зібрані докази стосовно конкретної особи, достатні для висновку про те, що її дії містять склад злочину. Не обґрунтована затримка пред'явлення обвинувачення може мати негативні наслідки, оскільки ущемлятиме право обвинуваченого на захист; позбавить слідчого можливості активних дій щодо збирання та перевірки доказів і застосуванню заходів процесуального примусу.

Тому очевидним є висновок про необхідність більш детального вирішення окреслених питань на законодавчому рівні, що в цілому буде сприятиме зміцненню законності в державі, забезпеченню основних прав і свобод людини та громадянина.

Список літератури: 1. Лупінська П. А. Рішення в кримінальному судочинстві: теорія, законодавство й практика. М., 2006. 2. Кримінально-процесуальний кодекс України. Х., 2007.

Надійшла до редколегії 15.02.08

Г. В. Юркова

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРИКЛАДНІ ЗАСАДИ ПРОВЕДЕННЯ ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ У СЛІДЧІЙ ПРАКТИЦІ

Серед слідчих дій, які провадяться слідчим під час розслідування у кримінальних справах, найпоширенішою є огляд місця події. Значення цієї дії важко переоцінити, адже огляд проводиться з метою виявлення слідів злочину; виявлення інших об'єктів (предметів, речей, документів тощо), які можуть стати речовими доказами у справі та бути приєднаними до неї як речові докази; з'ясування обстановки події та інших обставин, що мають значення для кримінальної справи. Ця слідча дія є невідкладною, і тому, враховуючи дану її характеристику, а також те, що своєчасне та якісне проведення огляду дає можливість виявити сліди та предмети, які вказують на особу злочинця, а іноді й на мотиви його дій, дозволяє з'ясувати обстановку та подію злочину, характер і механізм скоєного, сприяє побудові версій та їх вчасній перевірці, законодавець дозволив проводити її ще до порушення кримінальної справи [2].

Актуальність теми обумовлена також рядом інших факторів. По-перше, розробкою проекту Кримінально-процесуального кодексу України; по-друге, станом злочинності в Україні, зокрема великою кількістю нерозкритих злочинів; по-третє, недостатньою дослідженістю дотепер в юридичній літературі процесуальних питань проведення огляду. Досліджувана проблема здебільшого розглядалася з

криміналістичної точки зору (Р. С. Белкін, І. Є. Биховський, В. А. Васильєв, Г. І. Грамович, В. П. Каалмиков, Є. Ф. Коновалов, Є. І. Макаренко, О. В. Негодченко, І. Х. Максотов, М. І. Порубов, Ю. Д. Федоров та ін). Певною мірою питання огляду висвітлювалось у працях таких вчених-процесуалістів, як В. Г. Гончаренко, Ю. М. Грошевий, Л. М. Лобойко, В. Т. Маляренко, В. М. Тертишник А. П. Черненко, С. А. Шейфер, В. П. Шибіко та ін. Проте стан і логіка попередніх наукових досліджень, сучасна слідча практика вимагають нових підходів до забезпечення якісного розслідування, а тому ця тема потребує подальших наукових розробок.

Метою статті є дослідження теоретичних і практичних аспектів огляду місця події як слідчої дії та формування на їх основі власних пропозицій щодо покращення законотворчої та правозастосовної діяльності у даній сфері.

Наукова новизна статті полягає у поданні власного бачення щодо внесення змін і доповнень до ст. 190 КПК України щодо уточнення видів огляду, мети, підстав і процесуального порядку проведення й оформлення результатів огляду, випадків отримання судового рішення та проведення огляду без згоди власника чи без судового рішення.

Огляд місця події за обсягом є найширшою слідчою дією, оскільки може включати й інші види огляду – огляд предметів, документів, трупа. Він може проводитися неодноразово, проте невиконання чи невчасне виконання зазначеного, помилки та прогалини, допущені під час першого огляду місця події, об'єктів, які було змінено, часто виявляються непоправними, а докази, виявлені під час огляду з порушенням чинного законодавства, – недопустимими. Ось чому проведення вказаної слідчої дії, як і будь-якої іншої, повинно здійснюватися у точній відповідності до норм Кримінально-процесуального кодексу України та Конституції України, відповідно до якої кожному громадянину гарантується недоторканність житла (ст. 30).

Сьогодні, на жаль, у слідчій практиці, як і в теорії, існує багато проблем, пов'язаних із оглядом місця події. Їх можна розглядати з точки зору відповідності Конституції України; нормативного регулювання процесуального порядку проведення чи отримання рішення суду; участі суб'єктів кримінального процесу, які можуть бути присутні під час проведення огляду місця події (зокрема спеціалістів, понятих); збирання, огляду та збереження майбутніх речових доказів, які вилучені під час огляду; процесуального оформлення результатів огляду тощо. Розглянемо деякі з них.

За наявності фактичних даних, які вказують на необхідність проведення огляду, слідчий приймає рішення про його проведення, ніде його, як правило, спеціально не фіксуючи. З цього загального правила є винятки. Згідно з ч. 4 ст. 190 КПК України, слід-

чий може проводити огляд житла та іншого володіння особи за рішенням суду, винесеного на підставі подання, погодженого з прокурором. У виняткових випадках, коли з провадженням огляду житла не можна зволікати, він може бути проведений без постанови суду. В цьому випадку слідчий протягом 24 годин з моменту початку слідчої дії повідомляє в установленому порядку прокурору про провадження огляду (ч. 7 ст. 190 КПК України). Проте в КПК України не сказано, чи потрібно слідчому виносити при цьому власну постанову, чи ні.

На наш погляд, законодавець, приймаючи у 2001 р. зміни до КПК, не врегулював деякі питання щодо отримання судового рішення на проведення огляду у житлі чи іншому володінні особи.

Ст. 190 КПК України, як нам уявляється, взагалі викладена не кращим чином. Так, у частині першій даної статті закріплено, що з метою виявлення слідів злочину та інших речових доказів, з'ясування обстановки злочину, а також інших обставин, які мають значення для справи, слідчий проводить огляд місцевості, приміщення, предметів та документів. Про огляд місця події в даній частині не сказано, начебто його взагалі не існує. Проте у другій частині ст. 190 КПК України сказано, що огляд місця події у невідкладних випадках може бути проведений до порушення кримінальної справи. Але перш ніж говорити про невідкладні випадки, на наш погляд, слід хоча б зазначити про існування такого виду огляду, як огляд місця події.

До речі, що стосується невідкладних випадків, то тут також є про що посперечатися. Видається, що дана теза повинна бути виключена з КПК України. З чого починається будь-яка дослідча перевірка? З огляду місця події, принаймні у справах про злочини загальнокримінальної спрямованості. Навряд чи дане твердження підлягає сумніву. Слідчі з власної практики знають, що зі 100 випадків у 90–95 до порушення кримінальної справи проводиться огляд місця події, і в 80-ти випадках на момент огляду є наявні ознаки вчинення злочину (автор апелює до власного досвіду роботи на посаді слідчого). А що говорить з цього приводу КПК? У випадках проведення огляду місця події до порушення кримінальної справи за наявності для того підстав кримінальна справа порушується негайно після огляду місця події.

Аналізуючи ч. 1 ст. 190 КПК України, слід підтримати існуючу точку зору в науці і практиці щодо неправильного визначення мети огляду. Так, у вказаній частині зазначається, що огляд місцевості, приміщення, предметів і документів проводиться слідчим з метою виявлення слідів злочину та інших речових доказів. По-перше, виявлені під час огляду місця події речі можуть і не мати відношення до розслідуваної події; по-друге, дана норма не узгоджується з іншими нормами КПК України, насамперед зі ст. 79

КПК України, відповідно до якої виявлені предмети (знаряддя злочину, об'єкти злочинних дій, об'єкти зі слідами злочину, гроші, цінності тощо) повинні бути приєднані до справи постановою слідчого, що можна зробити тільки після порушення кримінальної справи, а також зі ст. 191 КПК України, в якій зазначено, що огляд предметів і документів, вилучених під час огляду місця події (а не речових доказів), слідчий проводить на місці події або за місцем провадження.

Перші кроки до вирішення даної проблеми, на наш погляд, зроблено в проєкті Кримінально-процесуального кодексу України, де зазначено, що з метою виявлення слідів злочину, інших матеріальних об'єктів, які можуть бути речовими доказами, й обставин, які мають доказове значення, встановлення відомостей про факти, які можуть вказувати на наявність чи відсутність ознак злочину, слідчий здійснює огляд місцевості, приміщень, предметів, документів, трупів, тварин тощо (ст. 263) [4]. Проте, як бачимо, в проєкті КПК України, знову в ч. 1 вказаної статті не виокремлюється такий вид огляду, як огляд місця події.

У ч. 4 ст. 190 чинного КПК України зазначено, що огляд житла чи іншого володіння особи проводиться лише за вмотивованою постановою судді. Для проведення у невідкладних випадках огляду місця події в житлі чи іншому володінні особи, який здійснюється за її заявою або повідомленням про вчинений щодо неї злочин, а так само у разі відсутності цієї особи або неможливості отримати від неї згоду на проведення невідкладного огляду місця події, рішення суду не потребується (ч. 6 ст. 190). Чи про один і той самий огляд у даних нормах говорить законодавець? Адже ст. 190, яка має назву «Проведення огляду», а не «Проведення огляду місця події», регламентує порядок проведення всіх видів огляду, і проводити огляд у житлі можна тоді, коли житло є місцем події, та тоді, коли воно таким не є.

Ч. 5 ст. 190 КПК засвідчує, що у невідкладних випадках, пов'язаних із врятуванням життя людей та майна чи з безпосереднім переслідуванням осіб, які підозрюються у вчиненні злочину, а також за письмовою згодою володільця огляд житла чи іншого володіння особи може бути проведено без постанови судді. А хіба до ч. 5 ст. 190 є норма, яка б говорила про згоду володільця житла чи іншого володіння на проведення огляду місця події в його житлі?

Не врегульовано на законодавчому рівні й питання про підстави проведення огляду. Законодавець обмежився вказівкою лише мети проведення огляду, що суттєво відбивається на процедурі отримання «санкції суду».

Таким чином, на сьогодні ст. 190 КПК, на наш погляд, потребує змін і доповнень. Порядок проведення й оформлення огляду повинен бути викладений чітко та зрозуміло. У статті повинно бу-

ти чітко визначено всі види огляду, обов'язково – місця події (ч. 1). Огляд повинен проводитися з метою виявлення не речових доказів, а матеріальних засобів доказування, за допомогою яких встановлюються обставини злочину та інші обставини, що мають значення для правильного вирішення кримінальної справи. Серед підстав проведення огляду слід зазначити наявність достатніх даних, вважати, що в ході огляду можуть бути виявлені сліди злочину, інші матеріальні об'єкти, які мають відношення до злочину і можуть стати речовими доказами, а також інші обставини, що мають доказове значення у справі. Як загальне правило огляд місця події повинен проводитися до порушення кримінальної справи. Приймати рішення про проведення огляду в житлі чи іншому володінні особи суддя повинен тільки в тому випадку, коли власник володіння не дає на це згоду. Тобто загальним правилом огляду житла повинна бути наявність згоди осіб, що там мешкають. Якщо ці особи заперечують проти огляду, то слідчий порушує клопотання про його провадження перед судом. Якщо у невідкладних випадках рішення судді на проведення огляду житла чи іншого володіння отримати не можливо, слідчий повинен виносити власну постанову, в якій зазначати причини проведення огляду без постанови судді. Про здійснений огляд житла (іншого володіння особи) без постанови судді та його наслідки слідчий повинен повідомляти не тільки прокурору, який здійснює нагляд за досудовим слідством, але й суду, адже відповідно до КПК України саме суддя приймає рішення про проведення огляду житла. Окрім того, саме в суді, у разі визнання проведення огляду житла незаконним, отримані при огляді докази визнаються недопустимими (ст. 165-2 КПК).

Огляд належить до тих слідчих дій, в результаті проведення яких уже на початковому етапі розслідування можна одержати фактичні дані, які неможливо отримати з інших джерел. Проведення огляду нерідко дозволяє отримати початкові дані для проведення інших слідчих дій (пред'явлення предметів для впізнання, проведення допитів тощо). Дані огляду в ряді випадків обумовлюють вживання заходів для попередження злочинів, надання доручень органам дізнання про проведення оперативно-розшукових заходів. Тому, на наш погляд, у справах, за якими досудове слідство є обов'язковим, огляд повинен проводити сам слідчий. Адже для слідчих-практиків не є секретом той факт, що у випадках проведення огляду місця події органом дізнання (який зрештою не несе відповідальності за результати кримінальної справи) дуже часто допускаються помилки, які тягнуть за собою неможливість отримати докази, бо час вже вийшов, а ті докази, які можна було зібрати, втрачено або ускладнено їх зібрання. Досліджені нами справи показали, що майже за кожною справою, за якою провадилось дізнання, дуже багато слідчих дій були викона-

ні слідчим повторно [7, с. 30]. Між тим законодавець покладає рівні обов'язки зі всебічного та повного розслідування кримінальних справ як на слідчих, так і на орган дізнання [3].

Огляд місця події проводиться за участі понятних, яких повинно бути не менше двох (ст. 127 КПК). Кримінально-процесуальний кодекс України не передбачає ніяких випадків проведення огляду без понятних. Участь понятого у проведенні огляду, на наш погляд, займає особливе місце серед процесуальних засобів доказування, адже понятий своєю присутністю засвідчує факт проведення слідчої дії. На сьогодні участь понятних під час огляду місця події набуває особливого значення, оскільки стали частими випадки, коли підозрюваний чи обвинувачений спростовують зібрані докази посиленням на те, що предмети чи документи (приєднані слідчим до справи як речові докази) їм підкинули працівники міліції. А тому питання про те, чи потрібні сьогодні у кримінальному процесі поняті, на наш погляд є риторичним.

Сьогодні практика взяла за правило допитувати понятого як свідка. Коли це так, то важливо не просто засвідчити факт проведення слідчої дії чи її результати, але й зміст, а надто хід слідчої дії. Тільки тоді, коли проведення слідчої дії буде відповідати закону, отримані в її ході докази будуть мати в суді юридичне значення. Досягти цього можна через встановлення в законі додаткових гарантій щодо законності проведення слідчих дій за участі понятних. **По-перше**, в КПК України мають бути визначені основні правила, які слід знати кожному понятому під час проведення слідчої дії, а саме: яким чином повинна здійснюватись його присутність, і в чому полягає її суть. Понятий повинен бути ознайомлений з цими правилами, про що має бути зазначено в протоколі слідчої дії та про що він повинен розписатися. А на слідчого повинно бути покладено обов'язок роз'яснити понятому сутність слідчої дії та роль понятого в її проведенні. **По-друге**, не може бути понятим особа, яка є жителем іншої області. Дана вимога узгоджується зі ст. 2 КПК України, відповідно до якої одним із завдань кримінального судочинства є швидке розкриття злочину, та диктується прагненням нашого законодавця реалізувати право підсудного, відповідно до п. 1 ст. 6 Європейської конвенції, п. 3 «с» ст. 14 Міжнародного пакту про цивільні та політичні права, бути засудженим протягом «розумного строку» [5]. Виклик же понятого, який є жителем іншої області, до суду як свідка часто затягує строки розгляду кримінальних справ у суді. По-третє, у законі повинні бути передбачені випадки, за яких можливе проведення будь-якої слідчої дії без участі понятних. Адже не є таємницею те, що на сьогодні ід час проведення більшості слідчих дій слідчий знає значних труднощів, що пов'язані із залученням понятних. Так, інколи немає змоги забезпечити їх участь, особливо коли слідча

дія проводиться вночі. Цими випадками можуть бути: участь у проведенні слідчої дії прокурора, начальника слідчого підрозділу, начальника органу дзнання (час уже довіряти працівникам правоохоронних органів, принаймні хоча б зазначеним особам); відсутність належних засобів зв'язку; важкодоступна місцевість; коли проведення слідчої дії є небезпечним для життя і здоров'я людей, адже, відповідно до Конституції України, обов'язком держави є захист життя людини (ст. 27).

Заслугує на увагу практика деяких країн СНГ, наприклад Росії, в Кримінально-процесуальному кодексі якої є норма, що встановлює випадки проведення слідчих дій без участі понятих, хоча за загальним правилом слідчі дії проводяться за участю понятих [6].

Залежно від того, який об'єкт ми оглядаємо – сліди злочину, що залишені на місці події, предмети, труп, документи чи інше, кожен протокол огляду буде мати свої особливості. Проте в загальних рисах всі протоколи мають бути регламентовані КПК України, із зазначенням в них основних реквізитів. Йдеться про те, що бланк протоколу огляду місця події (як і всіх інших протоколів та інших процесуальних документів) повинен бути розроблений на законодавчому рівні. В Кримінально-процесуальному кодексі України повинна бути норма, в якій було б визначено перелік бланків процесуальних документів окремо за стадіями; порядок застосування бланків процесуальних документів; структуру кожного процесуального документу; можливість складання процесуального документу власноруч тощо.

Навряд чи хтось буде сперечатися з приводу того, чи потрібна уніфікована форма бланків, оскільки відповідь на це питання є однозначною: бланки необхідні та повинні бути, оскільки, по-перше, це заощаджує час, по-друге – допомагає слідчому забезпечити права та законні інтереси учасників кримінального процесу. Проте поглянемо правді у вічі: якою є якість уніфікованих бланків? Адже зрозуміло, що бланки видаються чи друкуються за поданими зразками. Чи ж не слід замислитися над тим, чому один і той самий протокол, постановою, подання різними слідчими складаються по-різному? Відповідь буде однозначною: тому що немає, не існує законодавчого вирішення цього питання.

Як приклад можна навести введення до КПК України законом від 2001 р. щодо складання слідчим подання про обшук, взяття під варту, виїмку, накладення арешту на кореспонденцію та зняття інформації з каналів зв'язку тощо. Новий процесуальний документ введено, але зразка такого подання немає, а тому одні слідчі в поданні пишуть «постановив», інші – «прошу», треті – «клопочу» або «пропоную», четверті – «вважаю за доцільне» тощо.

Час уже прийняти новий КПК України, принаймні хоча б внести зміни чи доповнення до нього та вирішити питання щодо

структури подання, протоколу (ст. 85), постанови (ст. 130), як це зроблено стосовно обвинувального висновку (ст. 223) та вироку суду (ст. ст. 333–335).

Заслугує на увагу КПК Російської Федерації, відповідно до якого питання щодо процесуальних бланків, які використовуються під час досудового та судового провадження, вирішено законом [6].

З огляду на недосконалість чинного КПК України та з метою його вдосконалення пропонуємо ст. 190 КПК України викласти в такій редакції:

1. У разі необхідності слідчий може провести огляд місця події, місцевості, житла, іншого приміщення, предметів, документів, трупу, тварин тощо.

2. Огляд проводиться, як правило, до порушення кримінальної справи та в ході досудового розслідування.

3. Огляд проводиться з метою виявлення слідів злочину, матеріальних засобів доказування для встановлення обставин злочину та інших обставин, які мають значення для правильного вирішення кримінальної справи.

4. Підставами проведення огляду можуть бути заява чи повідомлення про злочин; вказівка прокурора чи начальника слідчого відділу; наявність достатніх даних вважати, що в ході огляду можуть бути виявлені сліди злочину, інші матеріальні об'єкти, які можуть бути речовими доказами, а також інші обставини, що мають доказове значення у справі.

5. Огляд житла особи чи іншого володіння, включаючи й огляд місця події, який провадиться за заявою чи повідомленням особи про вчинений щодо неї злочин, чи інших осіб, які в ньому проживають, здійснюється за їх згодою. У разі незгоди чи неможливості отримати згоду огляд у житлі чи іншому володінні особи проводиться за вмотивованим рішенням суду. Постанова судді про проведення огляду оскарженню не підлягає.

6. У невідкладних випадках, пов'язаних із врятуванням життя людей та майна чи з безпосереднім переслідуванням осіб, які підозрюються у вчиненні злочину, огляд житла чи іншого володіння особи може бути проведено без згоди володільця та без постанови судді. При цьому слідчий виносить власну постанову про проведення огляду.

7. Власник житла чи іншого володіння не має права чинити перешкоди у проведенні огляду. Суб'єкт проведення огляду вживає всіх заходів для забезпечення безпеки життя та здоров'я володільця житла й інших осіб, присутніх при огляді.

8. У випадках, передбачених ч. 6 цієї статті, слідчий у протоколі огляду обов'язково зазначає причини, що обумовили проведення огляду без згоди володільця та без постанови судді, та протягом доби з моменту проведення цієї дії повідомляє про здійснений

огляд і його наслідки прокурору, який здійснює нагляд за досудовим слідством, і голові місцевого суду. Копія протоколу вручається власнику оглянутого житла чи іншого володіння або іншим особам, які в ньому проживають чи були присутні під час огляду у разі відсутності володільця.

Список літератури: 1. Конституція України // ВВР України. 1996. № 30. 2. Кримінально-процесуальний Кодекс України: Науково-практичний коментар / За заг. ред. В. Т. Маляренка, В. Г. Гончаренка. К., 2003. 3. Наказ МВС України № 1381 від 17.11.2003 р. «Про невідкладні заходи по удосконаленню структури і організації діяльності штатних підрозділів дізнання органів внутрішніх справ України». 4. Проект Кримінально-процесуального кодексу України станом на 2005 р. 5. Права людини і професійні стандарти для юристів. Документи міжнародних організацій. Амстердам–К., 1996. 6. Уголовно-процесуальный кодекс Российской Федерации. М., 2004. 7. Юркова Г. В. Реалізація завдань швидкого і повного розкриття злочину на досудових стадіях: Дис... канд. юрид. наук: 12.00.09. К., 2001.

Надійшла до редколегії 04.01.08

С. М. Щербаковський

ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ІНФОРМАЦІЯ ЯК ПІДСТАВА ПРИЙНЯТТЯ РІШЕНЬ У КРИМІНАЛЬНІЙ СПРАВІ ПРО НЕЗАКОННИЙ ОБІГ НАРКОТИКІВ

Відповідно до ст. 10 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» від 15.12.2005 р., матеріали оперативно-розшукової діяльності (далі – ОРД) використовуються для отримання фактичних даних, які можуть бути доказами у кримінальній справі, а також приводами та підставами для проведення невідкладних слідчих дій.

Проблемам використання результатів ОРД у кримінальному судочинстві присвячені численні роботи вітчизняних та закордонних учених-криміналістів, процесуалістів, фахівців у галузі теорії ОРД: О. М. Бандурки, А. Р. Белкіна, Д. І. Беднякова, Є. О. Дідоренко, Ю. М. Грошевого, Є. А. Долі, В. І. Зажицького, В. С. Зеленецького, С. А. Погорецького, О. П. Снігерьова, С. М. Стахівського, М. А. Шейфера, М. Є. Шумила та ін. Практично всі роботи висвітлюють проблему реалізації матеріалів ОРД як доказів у кримінальній справі. Досліджень щодо використання результатів ОРД як підстав прийняття рішень щодо проведення слідчих дій, і, зокрема, слідчих дій щодо розслідування незаконного обігу наркотиків, недостатньо. Тому як мету даної статті можна визначити розгляд питань щодо використання інформації, яка була отримана під час проведення оперативно-розшукових заходів, під час прийняття рішення про проведення слідчих дій під час розслідування незаконного обігу наркотиків.

Під «слідчою дією» у юридичній літературі розуміється дія, що проводиться відповідно до кримінально-процесуального закону